

ŽEMAITIJOS PILIAKALNIAI XIII AMŽIUJE

Gintautas Zabiela

ANOTACIJA

Straipsnyje, remiantis archeologiniais bei istoriniais šaltiniais ir esamu istoriografiniu įdirbiu, analizuojami duomenys apie XIII a. etninėje žemaičių teritorijoje stovėjusias medines pilies, iš kurių mūsų dienas pasiekė piliakalniai. Iki šiol apie jas žinoma labai nedaug. Archeologiškai geriausiai pažįstami Daugėliškių, Šaukštelio ir Vedrių piliakalniai, tačiau aiškių XIII a. radinių ir juose nerasta. Istoriniai šaltiniai šiame regione mini bevardę pilaitę šalia Ordino 1259 m. pastatytos Georgenburgo pilies ir nelokalizuoatą *Tviremet* pilį. Duomenų apie XIII a. medines pilies Žemaitijoje skurdumo negalime paaiškinti tik tyrinėjimų stoka.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Žemaitija, XIII a., piliakalniai, medinės pilys, piliakalnių tyrinėjimai.

ABSTRACT

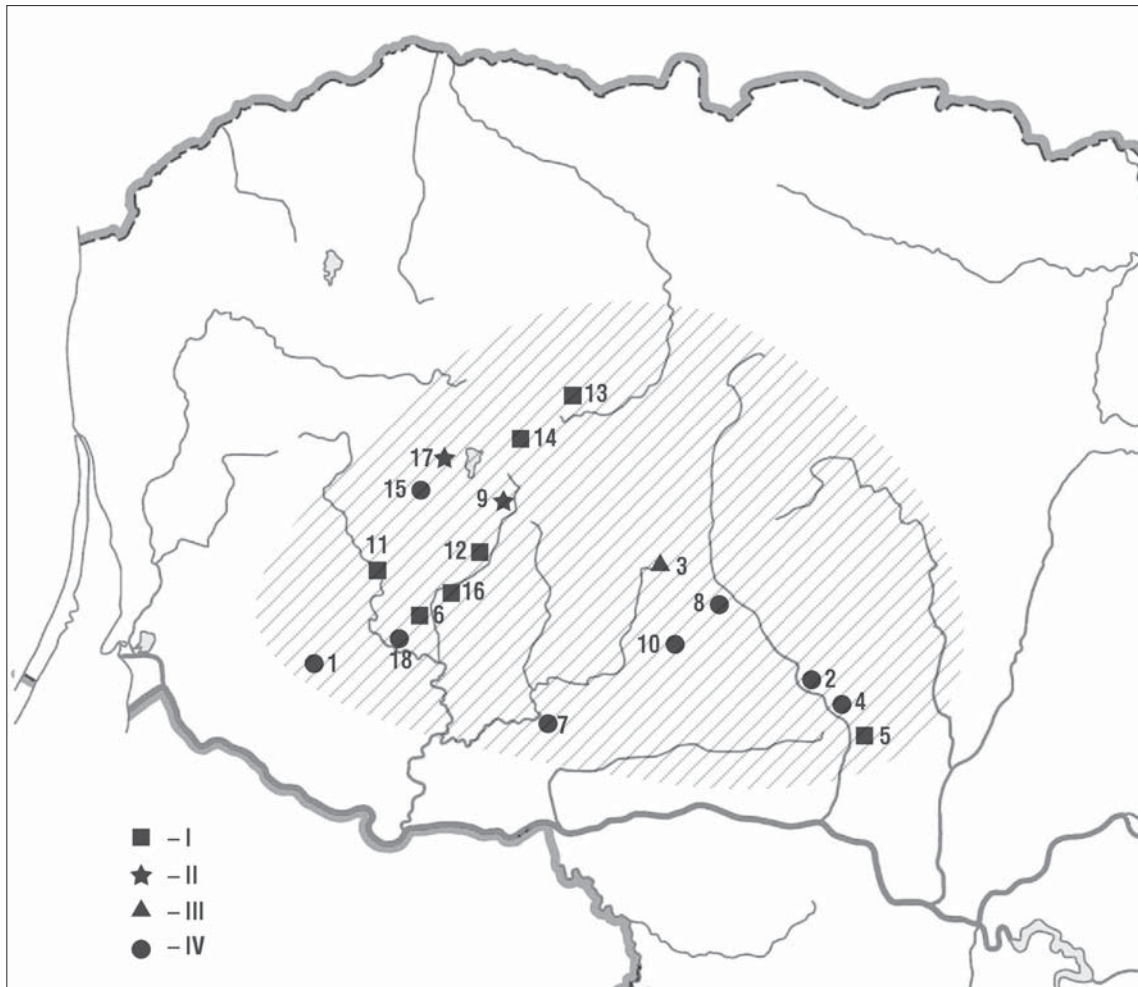
On the basis of archaeological and historical sources and the accumulated historiographical materials, the article analyzes the data on the wooden castles in the ethnic territory of Samogitia in the 13th c. which survived as mounds to the present time. The information about the said castles is scanty. The mounds best studied in terms of archaeology are those of Daugėliškiiai, Šaukštelis, and Vedriai, however, no obvious findings of the 13th c. were found in them. Historical sources mention a nameless castle next to Georgenburg castle, built by the Order in 1259, and a never localized *Tviremet* castle in the same region. The scantiness of the data on wooden castles in Samogitia in the 13th c. cannot be accounted for by merely a shortage of research.

KEY WORDS: Samogitia, the 13th c., mounds, wooden castles, mound excavations.

*Doc. dr. Gintautas Zabiela, Klaipėdos universiteto
Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas
Herkaus Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda
El. paštas: gzabiela@takas.lt*

Nors Lietuvą galima laikyti piliakalnių kraštu (2011 m. pradžioje jų čia žinoma apie 850), patys piliakalniai iki šiol pažįstami labai netolygiai. Iš jau minėto skaičiaus iki 2011 m. nors kiek (po 1 m² ir daugiau) tyrinėta apie 180 piliakalnių. Piliakalnių tyrinėjimų netolygumai ypač pasireiškia atskiruose regionuose. Tai labai trukdo suvokti tiek jų raidą, tiek svarbą šių regionų pristorėje ir ankstyvaisiais istoriniais laikais. Pastaruoju atveju tai trukdo spręsti ir konkrečias istorijos problemas. Šiame straipsnyje nagrinėjami Žemaitijos piliakalniai yra geras šio teiginio pavyzdys.

Žemaitijos piliakalniai XIII a. gali būti savotiškas krašto politinio-ekonominio išsivystymo indikatorius. Jau senokai pastebėta, kad vėlyvieji piliakalniai yra susiję su visuomenės diferenciacija, valstybės raida, jos gynybinio potencialu. XIII a. žemaičiai yra svarbus Lietuvos istorijos subjektas, anksti susidūręs su Vokiečių ordino ekspansija. Šiame lygmenyje krašto pilių, kaip gynybinio objekto, svarba neabejotina. Tačiau dėl bendro menko rašytinių šaltinių apie XIII a. išlikimo mes beveik neturime to laiko Žemaitijos pilių paminėjimų. Geriausiai pažįstama yra *Tviremet* pilis (apie ją žr. toliau). Čia iškart susiduriama su XIII a. Žemaitijos geografine apibrėžtimi, kas iš esmės yra jau atskiro tyrimo reikalas. Išsamiau nesigilinant į problemą, galima pasakyti tik tiek, kad XIII a. Žemaitijos teritorija nebuvo tokia pat kaip XX a. Geriausia ir patikimiausia to laiko Žemaitiją apibrėžti pagal čia gyvenusių žmonių paliktus laidojimo paminklus. Didesnėje dabartinės Žemaitijos dalyje XIII a. vyravo degintiniai kapinynai. Jie paplitę dabartiniuose Kelmės, Raseinių,

1 pav. XIII a. Žemaitija: I – tyrinėti piliakalniai, II – tyrinėtos piliakalnių papėdžių gyvenvietės, III – neaiškūs piliakalniai, IV – piliakalnių poros (1 – Akmeniškiai, 2 – Betygala, 3 – Bumbulai, 4 – Darbutai, 5 – Daugėlaičiai, 6 – Indija, 7 – Ivangėnai, 8 – Lyduvėnai, 9 – Medvėgalis, 10 – Molavėnai, 11 – Padievaitis, 12 – Pilės, 13 – Šatrija, 14 – Šaukštelis, 15 – Šiuraičiai, 16 – Vedriai, 17 – Vembūtai, 18 – Vilų Laukas)

Šilalės rajonuose, Telšių rajono pietinėje dalyje¹. Neturime duomenų, kad čia II tūkstantmečio pradžioje būtų keitęsi gyventojų etninė sudėtis. Prieš pradėdant deginti, čia žinomi griautiniai kapinynai, kuriuos tyrinėtojai irgi laiko žemaitiškais. Kas kita yra dabartinės Žemaitijos šiaurės vakaruose, Kretingos, Mažeikių, Plungės, Skuodo rajonuose, Klaipėdos rajono rytinėje (vakarinė dalis yra istorinis Klaipėdos kraštas), Telšių rajono šiaurinėje dalyse. Tai iki XIII a. vidurio kuršių gyvenamas kraštas, daugiausia priklausęs didžiulei Ceklio žemei². Tik pajungus kuršius ir ypač po 1260–1267 m. sukilimo pralaimėjimo, čia prasidėjo aktyvesnė žemaičių ekspansija. Panaši padėtis

¹ ZABIELA, G. Laidosena pagoniškoje Lietuvoje. *Lietuvos archeologija*. Vilnius, 1998, t. 15, p. 361–364.

² ŽULKUS, V. Nuo Platelių iki Lūksto. Kuršių ir žemaičių paribiai XII–XV amžiais. In: *Kultūrinio landšafto raida Žemaičių aukštumoje. Vilniaus dailės akademijos darbai*. Vilnius, 2004, t. 34, p. 145–162; BARANAUSKAS, T.; ZABIELA, G. Ceklis 1253 metais: istorinė-archeologinė analizė. *Žemaičių istorijos viršmas*. Vilnius, 2004, p. 9–55.

yra ir kartais Žemaitijai norimoje priskirti Šiaulių žemėje, apimančioje dabartinius Šiaulių ir galbūt Radviliškio rajonus. Pagal paskutinių tyrimų duomenis, čia labiau pastebimi žemgalių, o ne žemaičių materialinės kultūros bruožai, nors tarp abiejų genčių kai kuriais aspektais jie nebuvo dideli. Taigi XIII a. neabejotina Žemaitija apibrėžiama kaip Žemaičių kalvyno centrinė, pietinė ir rytinė dalys (1 pav.). Šioje dalyje ir bus straipsnyje aptariami piliakalniai.

Žemaitijos piliakalnių pažinimas prasidėjo dar XIX a. Vienas pirmųjų moksliskiau tyrinėtų piliakalnių buvo Darbutų piliakalnis I, kurį 1886 m. kasinėjo Tadas Daugirdas (1852–1919). Tuomet jis ištyrė 86,5 m² dydžio plotą, rado akmenų grindinį, XIII–XIV a. radinių. Tyrimų medžiaga liko jo dienoraštyje. Tačiau platesni Žemaitijos piliakalnių žvalgymai ir tyrinėjimai atlikti tik XX a. pradžioje. Jie susiję su lenkų sociologo ir antropologo Liudviko Kšivickio (1859–1941) veikla šiame regione, tiksliau – su jo praleidžiamomis vasaros atostogomis Žemaitijoje. Žemaičių piliakalnius išgarsino jiems skirta knygelė, kurioje gana populiariu stiliumi pasakojama apie šių piliakalnių išvaizdą, pateikiama padavimų apie juos, žvalgymų ir rašytinių šaltinių duomenų. Istorine Žemaitija aukščiau įvardytoje teritorijoje jis 1910–1911 m. tyrinėjo du piliakalnius dabartiniame Raseinių rajone. Darbutų piliakalnis, sprendžiant iš išlikusios, be paskelbtosios, tyrimų medžiagos, yra XIV a. (apie jį kiek plačiau žr. toliau), o Gabrieliškių (Naukaimio) piliakalnis yra gerokai ankstyvesnis nei XIII a.³ Vėliau šios Žemaitijos dalies piliakalniai daugiausia buvo tik žvalgomi, skaičiuojami ir aprašomi. Iki pat mūsų dienų intensyvesni piliakalnių tyrinėjimai vyko tik teritorijose, iki XIII a. imtinai apgyventose kuršių (V. Nagevičiaus, V. Daugudžio kasinėjimai). Taigi iš istorinės Žemaitijos turime ne tik istorinių šaltinių, bet ir archeologinių tyrinėjimų duomenų stygių. Iki 2011 m. šiame regione buvo nors kiek tyrinėti tik 13 piliakalnių (1:I pav.). Iš jų jau minėtas Darbutų piliakalnis, du piliakalniai Molavėnuose (Raseinių r.), po piliakalnį Indijoje, Padievaičiuose ir Pilėse (Šilalės r.) greičiausiai yra iš XIV a. Nors to tvirtai teigti dėl labai nedidelių tyrinėjimų apimčių ir dar menkesnio radinių skaičiaus negalima, toliau visgi pateikiami pagrindiniai šių tyrimų duomenys chronologine tvarka pagal tyrimų metus.

Darbutų piliakalnyje 1911 m. L. Kšivickis atkasė didelį plotą (apie 833 m²) – visus išlikusius aikštelės pakraščius. Čia rasta per 1 m storio supiltinių sluoksnių su 1–2 m pločio akmeniniais rentiniais, skiriamų vėlyviausiam piliakalnio gyvavimo laikotarpiui. Jų radiniai – žalvariniai raktai, skardinės apvalios segės, platėjančiais galais segė – datuojami XIV a.⁴ Tyrinėtojas mini pakraščiuose buvus ir kažkokių ankstesnių sluoksnių, tačiau jų fiksuotos medžiagos nėra, o didoka tyrinėjimų metu surinkta radinių dalis prarasta, todėl šiandien negalima tvirtiau teigti, kad tai ankstesni nei XIV a. kultūriniai sluoksniai. Tam reikia atlikti detalią išlikusios piliakalnio tyrinėjimų medžiagos analizę, kas išeina už šio straipsnio ribų.

Pilių piliakalnyje 1990 m. 8,5 m² plotą ištyręs J. Genys radinių neaptiko⁵. Minimai anksčiau piliakalnyje rasti akmeniniai sviediniai⁶ tarsi liudytų, kad tai irgi yra XIV a. piliakalnis, nes tik tuomet Žemaitiją pradėjo niokoti Ordino kariuomenė, pilių apgulse naudojusi ir akmenis svaidančias bombardas. Tačiau T. Baranausko bandymas šiame piliakalnyje lokalizuoti garsiuosius

³ KRZYWICKI, L. Piliakalniai w Gabryeliszczkach. *Księga pamiątkowa celem 350-iej rocznicy założenia Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*. Warszawa, 1931, p. 175–190.

⁴ Tyrinėjimų rezultatai pateikiami pagal: KRZYWICKI, L. Grodzisko Derbuckie na Żmudzi. *Pamiętnik fizyograficzny*. Warszawa, 1913, t. 21, sk. 5, p. 15–29.

⁵ GENYS, J. Žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų Kaltinėnų (Pilės) piliakalnyje 1990 metų gegužės mėn. ataskaita. Lietuvos istorijos instituto *Rankraštynas* (toliau – LIIR), f. 1, nr. 1761.

⁶ ZABIELA, G. *Lietuvos medinės pilys*. Vilnius, 1995, p. 72.

1336 m. kryžiuočių sunaikintus Pilėnus⁷ nėra pakankamai argumentuotas⁸, tad, matyt, Pilių piliakalnyje reikia ieškoti kitos XIV a. Kaltinėnų krašto pilies.

Molavėnų piliakalnyje I 2005 m. šio straipsnio autorius padarė gynybinio griovio pjūvį (54 m²), kuriame rado tik I tūkstantmečio pirmosios pusės peilį-pjautuvėlį ir nenustatytos chronologijos geležies šlako gabalėlį⁹. 2009 m. O. Fediajevas pirmojo piliakalnio aikštelėje ištyrė 10 m² plotą, kuriame aptiko iki 1,5 m storio mažiausiai tris kartus aukštinant aikštelės paviršių plūkto molio sluoksnį be radinių¹⁰. Tyrinėtojo nuomone, tai buvo padaryta I tūkstantmečio viduryje¹¹, kas yra sunkiai įtikėtina, nes molio sluoksniais aukštintų Lietuvos piliakalnių aikštelių aptinkama tik pačiuose vėlyviausiuose Lietuvos piliakalniuose, datuojamuose XIV a. antrąja puse (Kernavė, Maišiagala, Šeimyniškeliai). Panašu, kad šiuo atveju tyrinėtoją bus suklaidinę šio piliakalnio papilio tyrinėjimų rezultatai, kai buvo aptikta grublėtosios keramikos ir geležies šlako, datuoto I tūkstantmečio viduriu¹².

Tuo pačiu metu tyrinėtame antrajame Molavėnų piliakalnyje (iširtas bendras 165 m² plotas) aptiktas neintensyvus 20–40 cm storio kultūrinis sluoksnis su apžiesta keramika, datuojamas XII–XIV a.¹³ Iš paskelbtos šios keramikos nuotraukos¹⁴ matyti, kad čia buvo rasta palyginti geros kokybės keramikos, puoštos daugiausia lygiagrečių linijų ornamentu, o viena šukė – net su įkardomis puoštu voleliu. Tokia keramika irgi yra būdingiausia XIV a., nors neatmestinas tam tikros šukių dalies datavimas ir ankstesniu laikotarpiu. Tačiau tyrimų metu nustatyta, kad piliakalnio gynybiniai įrenginiai (trys išoriniai pylimai ir grioviai į rytus nuo pagrindinio pylimo aikštelės pakraštyje) nebuvo baigti įrengti (jų nėra šiaurinėje įtvirtinimų dalyje), tad greičiausiai piliakalnis naudotas trumpą laiką. Piliakalnio įrengimo laikotarpį geriausiai datuoja plote 12 griovio vietoje aptiktas į dvi dalis sulūžęs bronzinis raktas¹⁵. Tokių raktų gana dažnai aptinkama Lietuvos vėlyvuosiuose senkapiuose, kurie datuojami XIV a. pabaiga – XV a. viduriu¹⁶. Šią hipotezę sustiprina ir 1995 m. vykdytų piliakalnio žvalgymų metalo detektoriumi rezultatai, kai visoje jo aikštelėje nebuvo rasta jokio metalinio radinio¹⁷. Istorikas T. Baranauskas Molavėnų piliakalniuose (tiksliau neįvardydamas, kuriame iš jų) lokalizuoja Vienvangės pilį, kaip apleistą minimą 1384 ir 1395 m.¹⁸ Tad išvardytų duomenų visuma tarsi rodytų, kad čia turime XIV a. piliakalnių kompleksą¹⁹, kurio buvimas XIII a. lieka mokslo dar neįrodytu faktu.

⁷ BARANAUSKAS, T. Lietuvos medinės pilys rašytinių šaltinių duomenimis. *Lietuvos archeologija*. Vilnius, 2003, t. 24, p. 61.

⁸ ALMONAITIS, V. Kaltinėnų kraštas XIV a. antroje pusėje – XV a. pradžioje. *Kaltinėnai. Šilalės kraštas*, t. IX. Vilnius, 2010, p. 92.

⁹ ZABIELA, G. Molavėnų pirmasis piliakalnis. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2005 metais*. Vilnius, 2006, p. 49–51.

¹⁰ KUZMICKAS, A.; FEDIAJEVAS, O. Molavėnų piliakalnių kompleksas. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2009 metais*. Vilnius, 2010, p. 46–47.

¹¹ Ten pat, p. 47.

¹² Ten pat, p. 46.

¹³ Ten pat, p. 48.

¹⁴ Ten pat, p. 48, 4 pav.

¹⁵ KUZMICKAS, A. Molavėnų, Griaužų piliakalnio, vad. Kauprėmis (5582), ir Molavėnų piliakalnio (16372) teritorijų ir jų aplinkos, Raseinių r., 2009 m. archeologinių žvalgomųjų tyrinėjimų, archeologinių tyrinėjimų ir žvalgymų ataskaita. LIIR, f. 1, nr. 5399, p. 16, 73.

¹⁶ SVETIKAS, E. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės christianizacija XIV a. pab. – XV a.* Vilnius, 2009, t. I, p. 417.

¹⁷ ZABIELA, G. Pilėnų pilies paieškos 1995 metais. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1994 ir 1995 metais*. Vilnius, 1996, p. 352.

¹⁸ BARANAUSKAS, T. Lietuvos medinės pilys rašytinių šaltinių duomenimis. *Lietuvos archeologija*. Vilnius, 2003, t. 24, p. 62.

¹⁹ Nemakščių kraštotyrininkas Antanas Girčys Molavėnuose mato lietuvių pilies Pilėnų, sunaikintų 1337 m., vietą (žr. išsamią studiją apie juos: BARONAS, D.; MAČIULIS, D. *Pilėnai ir Margiris: istorija ir tikrovė*. Vilnius, 2010), tačiau šios hipotezės archeologiniai duomenys irgi nepatvirtina.

Iš Indijos piliakalnio (Šilalės r.) iki mūsų dienų išliko tik pats jo vakarinis kraštas su gynybinių įrenginių likučiais. Kita nuplovė vagą pakeitusi Akmena. Jame 2008 m. šio straipsnio autorius būsimų laiptų į piliakalnį vietoje atliko žvalgomuosius archeologinius tyrimus, iškasė septynis šurfus. Piliakalnio pylimų ir griovio vietose kastuose šurfluose rasta supiltinių ar suslinkusių sluoksnių, o griovio vietoje kastame šurfe 6 aptikta stulpavietė²⁰. Dar kažkiek duomenų piliakalniui pažinti suteikė jo liekanų tvarkymo metu 1998 m. atlikti žvalgymai (vadovė V. Kliaugaitė), kuriais nustatyta, kad pylimas supiltas per du kartus, antruoju paaukštintas per 1 m²¹. Viršutinio pylimo likučiuose fiksuota stulpavietė su sudegusio stulpo liekanomis²². Abiem atvejais jokių radinių nebuvo rasta, tad tyrimai tik patvirtino istorinių šaltinių duomenis, kad šiame piliakalnyje 1307–1328 m. yra stovėjusi Pūtvės pilis²³.

Padievaičio piliakalnio šiaurės rytinėje dalyje žemiau pylimo pietinio šlaito 2009 m. E. Pranckėnaitė ištyrė 12 m² plotą, aptiko 80 cm storio kultūrinį sluoksnį su lipdyta keramika lygiu bei grublėtu paviršiumi ir apžiesta keramika²⁴. Pasak jos, piliakalnis datuotas plačiu I tūkstantmečio – XIV a. laikotarpiu. Dauguma minimos keramikos datuojama ankstesniu (I tūkstantmečio) laikotarpiu, apžiesta keramika – II tūkstantmečio pradžia, tačiau neturint Žemaitijos regiono keramikos tyrinėjimų studijų ir nemačius pačios iškastos keramikos, ką nors tiksliau pasakyti neįmanoma. Pagal išorinę piliakalnio išvaizdą²⁵ ir sukauptus istorinių šaltinių duomenis²⁶, Padievaičio piliakalnyje stovėjo bevardė Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino pilis, paprastai vadinama tiesiog Gedimino pilimi, minima 1305–1330 m.

1974 m. J. Markelevičiaus tyrinėtas Pažvarkulio piliakalnis²⁷ (iširta 9 m²) nėra piliakalnis. Jame tyrinėjimų metu nieko nerasta, o tyrinėtojas kalvą piliakalniams priskyrė tik remdamasis kalvos forma ir įtvirtinimais²⁸. 2004 m. straipsnio autoriui kalvą žvalgant vietoje, jokių jos požymių, leidžiančių šį objektą skirti piliakalniams, nepastebėta (ypatingą dėmesį kreipiant kaip tik į formą ir įtvirtinimų liekanas), tad jis į 2005 m. „Lietuvos piliakalnių atlasą“ nepateko²⁹. 1999 m. B. Dakanio tyrinėtas Paspasčio piliakalnis (11 m²)³⁰ ir 2004 m. Kalniškių piliakalnis (8 m²) yra

²⁰ ZABIELA, G. Indijos piliakalnis. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2008 metais*. Vilnius, 2009, p. 89.

²¹ Tyrinėjimai, nesuteikę vertingos archeologinės informacijos. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1998 ir 1999 metais*. Vilnius, 2000, p. 623.

²² ZABIELA, G. Pūtvės pilis. *Šilalės kraštas, t. VII. Šilalės valsčius*. Vilnius, 2006, p. 77.

²³ Ten pat, p. 72–79.

²⁴ KVEDARAVIČIUS, M.; PRANCKĖNAITĖ, E. Tvarkomų piliakalnių tyrinėjimai. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2009 metais*. Vilnius, 2010, p. 59.

²⁵ Jo aprašymą žr. *Lietuvos piliakalniai. Atlasas*. Vilnius, 2005, t. II, p. 482. Piliakalnis turi papilį, kas būdinga vėlyviausiems piliakalniams – medinių pilių vietoms.

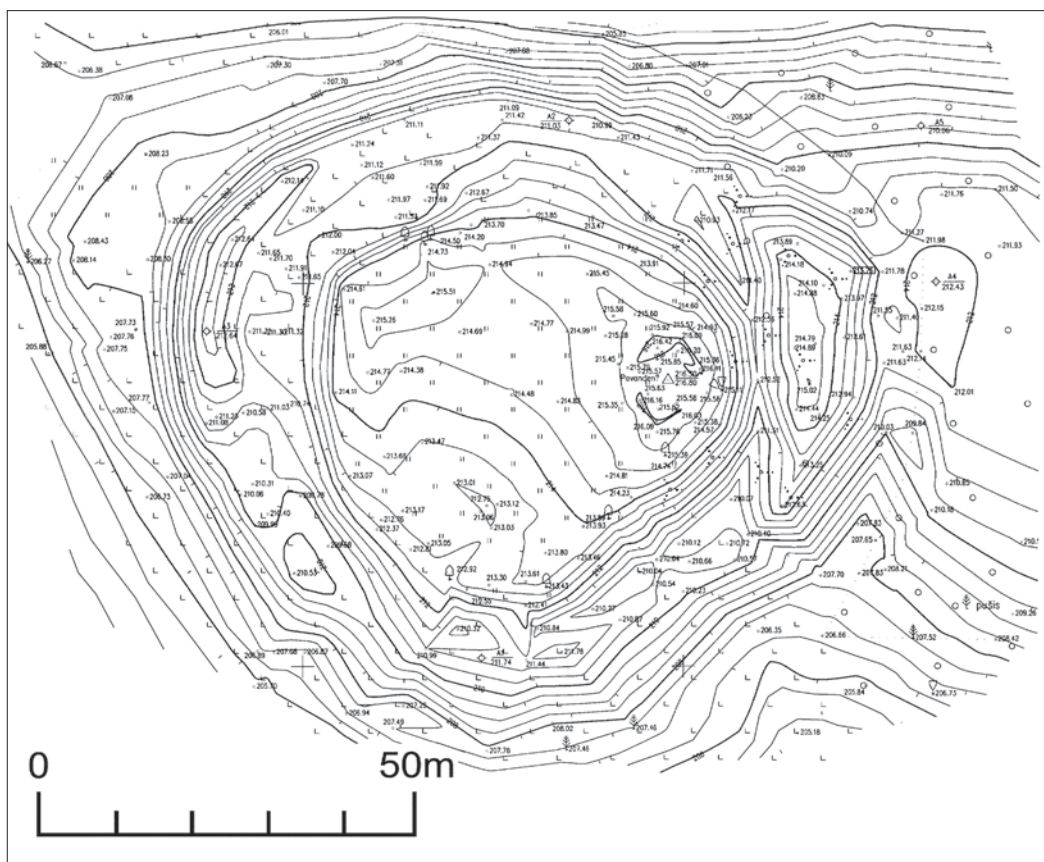
²⁶ GUDAVIČIUS, A. Gedimino pilies (Žemaitijoje), Pagraudės srities ir Paragaudžio vietovės problematika (1. Paragaudžio dvarų apylinkė ir jos teritorija XVII a. viduryje – XIX a. pradžioje). *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai. A serija*. Vilnius, 1987, t. 3(100), p. 59–67; (2. Paragaudžio ir Ragaudų vietovardžiai XVI a. pabaigoje – XVII a. pradžioje), *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai. A serija*. Vilnius, 1987, t. 4(101), p. 82–91; (3. Pagraudės sritis ir Gedimino pilis Petro Dusburgiečio kronikos duomenimis). *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai. A serija*. Vilnius, 1988, t. 1(102), p. 60–69.

²⁷ MARKELEVIČIUS, J. Kelmės rajono archeologinių paminklų žvalgymo ir žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų ataskaita (1974 m. rugpjūčio 1–31 d.). LIIR, f. 1, nr. 470, p. 68–72.

²⁸ Ten pat, p. 72.

²⁹ Kaip piliakalnis jis įtrauktas į iki 2000 m. tyrinėtų piliakalnių sąrašą (ZABIELA, G. Lietuvos piliakalniai: tyrinėjimų aspektas. *Lietuvos archeologija*. Vilnius, 2003, t. 24, p. 41) jo natūroje nemačius ir remiantis tik tyrinėtojo išvada.

³⁰ DAKANIS, B. Neaiškios vertės archeologinių vietų žvalgomieji tyrimai Kelmės rajone 1999 m. LIIR, f. 1, nr. 3491, p. 16–28.

2 pav. Šaukštelio piliakalnio planas

ankstyvesni – pirmasis datuojamas I tūkstantmečio pradžia³¹, antrasis – I tūkstantmečio pirmąja puse³².

Tris tyrinėtus piliakalnių galbūt ir galima sieti su XIII a. juose stovėjusiomis pilaitėmis, tačiau apie tai daugiau byloja pati piliakalnių išvaizda ir jų raida, o tai paliudijančių radinių nėra.

Daugėliškių piliakalnyje (Raseinių r.) 4 m dydžio plotą (iš esmės šurfa) 1996 m. ištyrė A. Strazdas³³. Šurfas kastas labai suardytame piliakalnio pylime, kur pasiekus vos 20 cm gylį pasirodė molio tinkas, ir tolesni tyrimai, suvokus, kokioje vietoje yra kasamas šis šurfas, nutraukti³⁴. Nors tyrimų metu nebuvo rasta jokių radinių, tyrinėtojas piliakalnį kažkodėl priskyrė miniatiūrinių piliakalnių grupei ir datavo I tūkstantmečio pradžia³⁵. Tai niekuo nepagrįstas labai apardyto piliakalnio,

³¹ DAKANIS, B.; STRAZDAS, A. Paspasčio piliakalnio tyrinėjimai 1999 m. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1998 ir 1999 metais*. Vilnius, 2000, p. 91.

³² DAKANIS, B. Kalniškių piliakalnis. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2004 metais*. Vilnius, 2006, p. 31.

³³ STRAZDAS, A. Neaiškių archeologijos objektų žvalgymo ir žvalgomųjų kasinėjimų Raseinių ir Šilalės rajonuose 1996 metais ataskaita. LIIR, f. 1, nr. 269, p. 3–5, 11–13.

³⁴ STRAZDAS, A. Neaiškių archeologijos objektų žvalgymo ir žvalgomųjų kasinėjimų Raseinių ir Šilalės rajonuose 1996 metais ataskaita. LIIR, f. 1, nr. 269, p. 5.

³⁵ STRAZDAS, A. Daugėliškių piliakalnio žvalgomieji tyrinėjimai 1996 metais. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 metais*. Vilnius, 1998, p. 107.

kurio išlikusi 25x11 dydžio aikštelė įtvirtinta net 3 pylimų-griovių juostomis, datavimas³⁶. Savo išvaizda jis neprimena miniatiūrinių piliakalnių, kurie turi 100–150 m² dydžio aikšteles, galingus pylimus bei papėdžių gyvenvietes šalia ir yra paplitę Nemuno vidurupio regione³⁷. Kitoms Lietuvos vietoms jie nebūdingi³⁸. Molio tinko pylimai irgi yra vėlesnių nei I tūkstantmečio vidurio įtvirtinimų požymis, o I tūkstantmečio pirmosios pusės piliakalniai, kaip rodo aukščiau minėtų šiame regione kasinėtų Gabrieliškių, Kalniškių ir Paspasčio piliakalnių išorinė išvaizda, išvis žymesnių išorinių įtvirtinimų neturėjo. Tad Daugėliškių piliakalnio skyrimas XIII a. neatmestinas, tuo labiau kad jo išorinės išvaizdos bruožų visuma jį leidžia skirti II tūkstantmečio pradžiai³⁹.

Vedrių piliakalnis tyrinėtas šio straipsnio autoriaus 2006–2008 m. Akmenos upė jau iki XX a. pradžios nuplovė didžiąją piliakalnio aikštelės dalį, išliko tik aikštelės pietinis kraštas ir priešpilis. Piliakalnio aikštelės liekanose ištirtas bendras 305,5 m² plotas (16 plotų), aptikta 19 individualių radinių, 34 lipdytos keramikos šukės, kelios geležies gargažės, akmenų grindiniai, užpildo griovio vieta. Radiniai datuojami skirtingais laikotarpiais – nuo I tūkstantmečio pradžios iki XI a.⁴⁰ I tūkstantmečio pabaigoje – II tūkstantmečio pradžioje buvo intensyviai gyvenama ir piliakalnio papėdėse. Gyvenvietę apie XI a. kažkas užpuolė ir sunaikino. Sprendžiant iš piliakalnio liekanų gynybinių įtvirtinimų dydžio (jie tyrinėti nebuvo), pilaitė piliakalnyje buvo atstatyta, tačiau apie ją piliakalnio tyrinėtose vietose duomenų negauta (matyt, jos liekanos jau yra nugriuvusios į Akmeną). Jokių žinomų XIV a. rašytinių šaltinių negalime sieti su Vedrių piliakalnyje stovėjusia pilimi⁴¹. Tokiu atveju galime kelti hipotezę, kad paskutinis šios pilies gyvavimo laikotarpis yra XIII a. Ją patvirtinti ar paneigti gali tik platesni šio archeologijos paminklų komplekso tyrinėjimai.

2009 m. A. Šapaitė tyrinėjo Šaukštelio piliakalnį (Telšių r.), įrengtą masyvios kalvos iki 22 m aukščio šlaitais vakarinėje dalyje⁴². Jo aikštelė ovali, 29x26 m dydžio, apsupta trijų pylimų ir griovių gynybine sistema (2 pav.). 30 m² plotas ištirtas aikštelės rytinėje dalyje, buvusio trianguliacijos bokšto vietoje, kurio apkasimai suardė dalį čia buvusių kultūrinių sluoksnių. Nesuardytose vietose aptikti akmenų grindiniai. Iš radinių kultūriniame sluoksnyje rasta tik molio tinko gabaliukų, angliukų ir smulkių avies (ar ožkos – Lietuvos tyrinėtojai šių gyvulių kaulų neskiria) ir kiaulės kauliukų, medsraigių kriauklelių. Jokių geriau datuojamų radinių (net ir keramikos) tyrinėtoje vietoje neaptikta. Truputį daugiau datuojančios medžiagos sukaupta tyrinėjant piliakalnio aplinką. Jo pietvakarinėje papėdėje rasta iki šiol nežinoma papėdės gyvenvietė su iki 1,25 m storio kultūriniu sluoksniu, kuriame aptikta molio tinko, angliukų, dvi geležies gargažės, sudegusios medienos fragmentų. Jų radiokarboninė data yra 1030–1160 m.⁴³, taigi XI–XII a. Remiantis šiais duomenimis bei piliakalnio išorine išvaizda, ir pats piliakalnis datuotas II tūkstantmečio pradžia⁴⁴.

³⁶ Lietuvos piliakalniai. Atlasas. Vilnius, 2005, t. II, p. 288.

³⁷ VOLKAITĖ-KULIKAUSKIENĖ, R. Miniatiūrinių piliakalnių Lietuvoje klausimu. Iš *lietuvių kultūros istorijos*. Vilnius, 1959, t. II, p. 125.

³⁸ ZABIELA, G. Lietuvos medinės pilys. Vilnius, 1995, p. 170.

³⁹ Lietuvos piliakalniai. Atlasas. Vilnius, 2005, t. II, p. 288.

⁴⁰ ZABIELA, G. Vedrių piliakalnis ir papėdės gyvenvietė 2005–2008 m. tyrinėjimų duomenimis. *Kaltinėnai. Šilalės kraštas*, t. IX. Vilnius, 2010, p. 78–87.

⁴¹ ALMONAITIS, V. Kaltinėnų kraštas XIV a. antroje pusėje – XV a. pradžioje. *Kaltinėnai. Šilalės kraštas*, t. IX. Vilnius, 2010, p. 109.

⁴² Aptariant tyrimų rezultatus remiamasi tyrinėtojos skelbta informacija: ŠAPAITĖ, A. Šaukštelio piliakalnis, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2009 metais*. Vilnius, 2010, p. 69–72. Tyrimų ataskaitos (ŠAPAITĖ, A. Šaukštelio piliakalnio, vad. Sprūdės kalnu (3479), Telšių ir Kelmės r., archeologinių tyrinėjimų 2009 m. ataskaita, LIIR, f. 1, nr. 5249) duomenų skelbimas yra tyrinėtojos prerogatyva.

⁴³ ŠAPAITĖ, A. Šaukštelio piliakalnis. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2009 metais*. Vilnius, 2010, p. 70.

⁴⁴ Ten pat, p. 71.

Piliakalnis pagal jo išorinę išvaizdą ir tikrinį vardą (Sprūdė) siejamas su XIII a. didiko Sprūdeikio vardu⁴⁵. Siejimas istorikų nėra atmetas⁴⁶. 2009 m. archeologinių tyrimų duomenys tokio siejimo galimybės irgi nepaneigė, tad Šaukštelio piliakalnį tuo tarpu galime laikyti XIII a. žemaičių piliakalniu.

Vieno iš žymiausių Žemaitijos piliakalnių – Šatrijos – etninė priklausomybė nėra visiškai aiški. Galimas dalykas, kad nuo II tūkstantmečio pradžios iki XIII a. čia buvo į Žemaitijos gilumą slenkančių kuršių įtvirtinimas, įrengtas senesnio vietinių gyventojų piliakalnio vietoje⁴⁷. Piliakalnio aikštelėje 2009 m. iš-tirtas 25 m² dydžio plotas, kultūrinio sluoksnio nerasta⁴⁸. Tyrinėtoje vietoje jis tikriausiai bus sunaikintas apleidus piliakalnį, nes tuo pat metu tyrinėtuose piliakalnio šlaituose jis rastas⁴⁹. 70 cm storio kultūrinį sluoksnį su žiesta ir lipdyta keramika, gyvulių kaulais 1973 m. buvo radęs ir nenurodytoje aikštelės vietoje geologinį šurfą kasęs geografas Č. Kudaba⁵⁰. Ta pati padėtis fiksuota ir 2009 m. papėdės gyvenvietės tyrinėjimo metu – vienur kultūrinis sluoksnis išlikęs, kitur neaptiktas. Apskritai Šatrijos piliakalnis ir papėdės gyvenvietė datuoti V–XIV a.⁵¹, kas dar labiau sustiprina šio piliakalnio panaudojimo XIII a. argumentaciją.

Piliakalnių palydovai yra jų papėdės gyvenvietės, kurios, kaip jau buvo parodyta Šaukštelio piliakalnio atveju, gali suteikti informacijos ir pačiam piliakalniui datuoti. Be jau minėtų tyrinėtų Padievaičio, Šatrijos, Šaukštelio ir Vedrių piliakalnių papėdžių gyvenviečių, aptariamame Žemaitijos regione jos dar tyrinėtos Medvėgalyje ir Vembūtuose (1 : II pav.). Medvėgalio piliakalnio papėdės gyvenvietėje (Šilalės r.) 2006 m. skirtingose vietose šurfais ir perkasomis buvo ištirtas bendras 212 m² plotas, kuriame aptiktas I tūkstantmečio – XIV a. kultūrinis sluoksnis⁵². Visa žinoma Medvėgalio istorija (pilis minima 1316 m., o 1329 m. pulta kaip labai svarbi žemaičių pilis⁵³) rodytų, kad ji čia galėjo stovėti ir XIII a. Panaši padėtis yra ir Vembūtų piliakalnio papėdės gyvenvietės (Telšių r.). Čia 2003 m. žvalgomųjų tyrinėjimų metu iškasus 13 šurfų (bendras 34,5 m² plotas) rasta tik IV–VIII a. keramikos⁵⁴, nors išorinė netyrinėto piliakalnio išvaizda nedviprasmiškai byloja, kad jis naudotas bent jau iki XIII a.⁵⁵

Šie palyginti skurdūs duomenys apie XIII a. žemaičių piliakalnius gali būti papildyti bent dviem iš istorinių šaltinių žinomais epizodais, kuriuose minimos arba numanomos pilys jas bandant sieti su konkrečiais piliakalniais.

1259 m. Karšuvos žemėje ant švento Jurgio kalno Livonijos ordinas pastatė Georgenburgo pilį, priešais kurią vėliau žemaičiai pasistatė savo pilį (jos pavadinimas nenurodomas), tuo pastarąją blo-

⁴⁵ ZABIELA, G. Kur buvo Sprūdeikio valdos? *Biržulio baseino kompleksinių tyrinėjimų dešimtmetis*. Vilnius, 1987, p. 67–69.

⁴⁶ GUDAVIČIUS, E. *Mindaugas*. Vilnius, 1998, p. 170.

⁴⁷ BARANAUSKAS, T.; ZABIELA, G. Ceklis 1253 metais: istorinė-archeologinė analizė. *Žemaičių istorijos virsmas*. Vilnius, 2004, p. 35.

⁴⁸ KARALIENĖ, D. Pašatrijos piliakalnis ir papėdės gyvenvietė. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2009 metais*. Vilnius, 2010, p. 45.

⁴⁹ Ten pat, p. 42–44.

⁵⁰ ZABIELA, G. 1986 m. žvalgomosios archeologinės ekspedicijos Telšių rajone ataskaita. LIIR, f. 1, nr. 1375, p. 196.

⁵¹ KARALIENĖ, D. Pašatrijos piliakalnis ir papėdės gyvenvietė..., p. 45.

⁵² BAUBONIS, Z.; FEDIAJEVAS, O.; KAVALIAUSKAS, A. Medvėgalio archeologinis kompleksas. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2006 metais*. Vilnius, 2007, p. 58–63.

⁵³ BAUBONIS, Z.; ZABIELA, G. *Šilalės krašto piliakalnių atlasas*. Vilnius, 2006, p. 54.

⁵⁴ VALATKIENĖ, L.; KARALIENĖ, D. Vembūtų piliakalnio aplinka. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2003 metais*. Vilnius, 2005, p. 54–56.

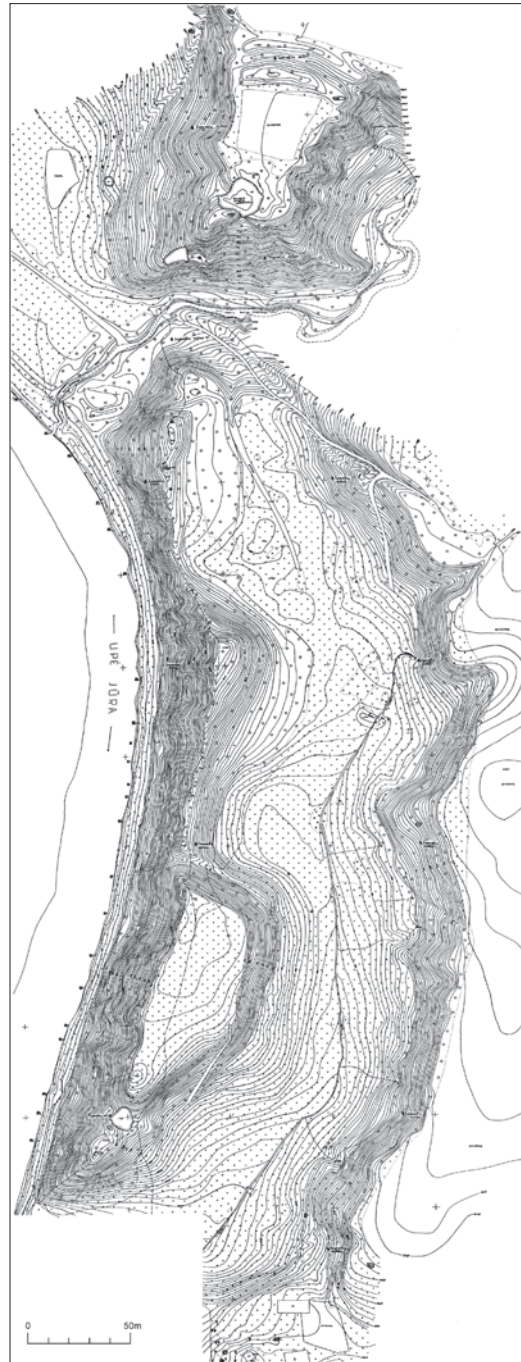
⁵⁵ *Lietuvos piliakalniai. Atlasas*. Vilnius, 2005, t. III, p. 138. Čia reikia pažymėti, kad yra straipsnių, tiesiogiai siejančių Vembūtų piliakalnį su XIII a. žemaičių kunigaikščiu Vykintu (KASPERAVIČIUS, S. Vembūtų piliakalnis – kunigaikščio Vykinto pilis? *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2000 metais*. Vilnius, 2002, p. 191–193), tačiau jie niekaip neargumentuoti.

kuodami. Po pralaimėto Durbės mūšio Georgenburgo igula pasitraukė į Klaipėdą⁵⁶. Iš šių istorinių duomenų žinome, kad Georgenburgo ir bevardės ją blokavusios pilies liekanų reikia ieškoti tose aptariamojo Žemaitijos regiono vietose, kur viena netoli kitos yra chronologiškai daugmaž vienalaikės piliakalnių poros. Tokių čia randame net septynias (1 : IV pav.), kas jau šiaip yra gana įdomu: Akmeniškiai (600 m atstumas tarp piliakalnių), Betygala (300 m), Darbutai (400 m), Ivangėnai (100 m), Lyduvėnai (350), Molavėnai (400 m), Vilkų Laukas (500 m). Prie jų dar galime pridėti chronologiškai ne tokią patikimą porą iš Šiuraičių (300 m)⁵⁷. Georgenburgo paminėjimas Karšuvos žemėje šių pilių skatina ieškoti Žemaitijos pietinėje dalyje, o pilių statybos ir gyvavimo istorija – matyt, ne mažesnio nei pusės kilometro atstumo tarp jų. Šiuos abu kriterijus atitinka tik viena piliakalnių pora, esanti dabartiniame Vilkų Lauko kaime (Šilalės r.), Jūros upės kairiajame krante (3 pav.). Kuple vadinamas piliakalnis iš tiesų įrengtas čia esančios aukštumos pietiniame krašte. Jo 92x44 m dydžio aikštelės (jos šiaurės vakarų dalis jau nuplauta Jūros) galai sustiprinta pylimais ir už jų jau šlaituose iškastais grioviais. Šis piliakalnis labiausiai tinka Georgenburgo (1259–1260) vietai.

Veringa vadinamas piliakalnis įrengtas aukštumos kyšulyje, Jūros ir Bario santakoje. Jo aikštelė trikampė, 85x44 m dydžio, šiaurės vakarų krašte įtvirtinta trimis pylimų-griovių linijomis. Toks įtvirtinimas gali būti įrengtas per palyginti trumpą laiką, tad šis piliakalnis visai tinka priešais Georgenburgą pastatytai bevardei piliai lokalizuoti. Nė vienas iš šių piliakalnių nėra tyrinėtas, ir tai neleidžia jų geriau pažinti.

XIII a. vidurio Lietuvos didžiojo kunigaikščio Mindaugo vidaus karų aprašyme minima Vykinto pilis *Tviremet*⁵⁸ lieka nelokaluota. Pagal tam tikrą žodžių panašumą ilgą laiką ji sieta su Tverais. Po 1964 m. pasirodžiusio R. Batūros straipsnio⁵⁹, *Tvi-*

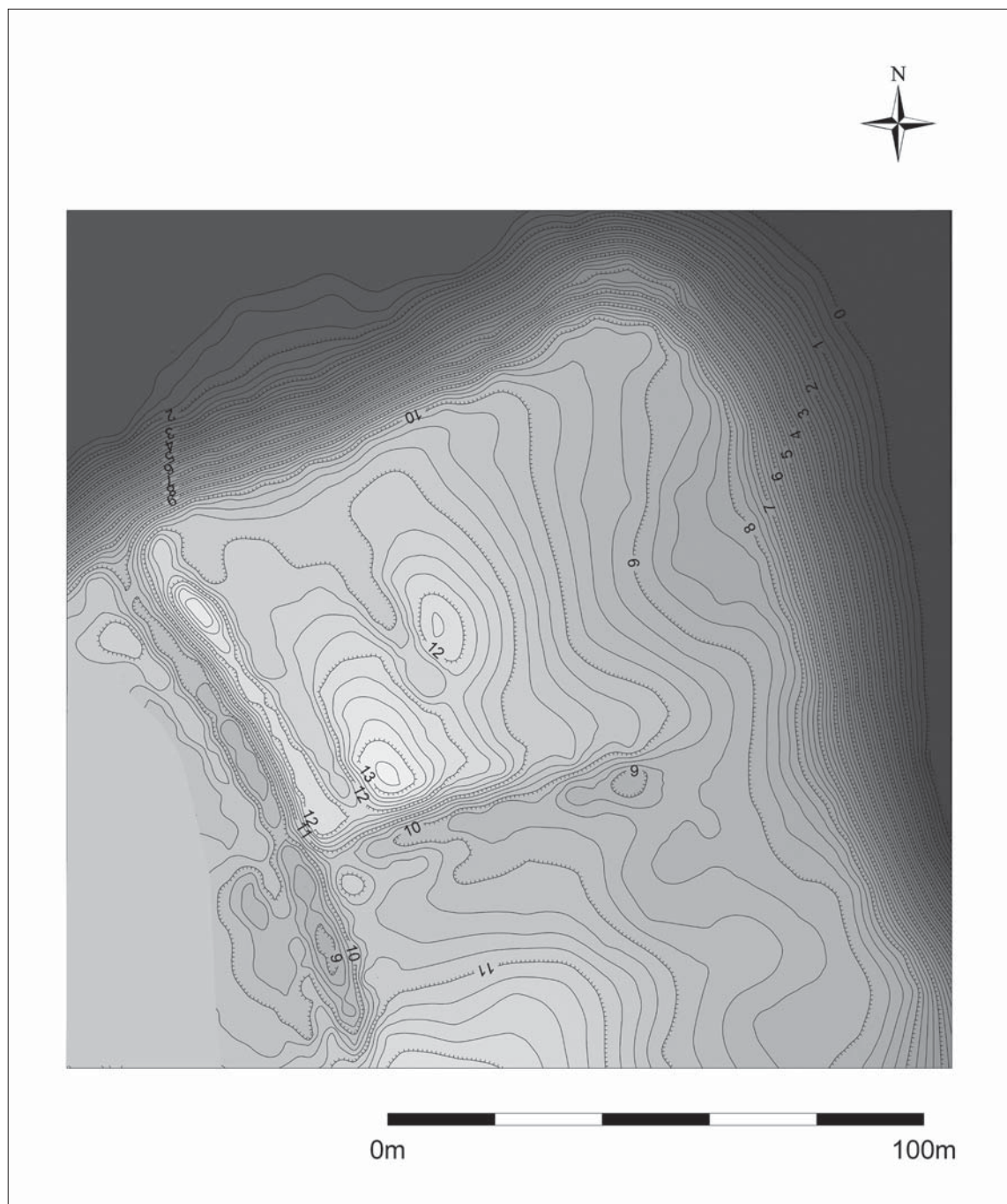
3 pav. Vilkų Lauko piliakalnių planas

⁵⁶ Georgenburgo pilies problemoms nagrinėti bus skirtas atskiras straipsnis.

⁵⁷ Atstumai skaičiuoti pagal: *Lietuvos piliakalniai. Atlasas* (Vilnius, 2005, t. I–III) duomenis. Akmeniškų piliakalnis II (Šilalės r.) buvo rastas 2009 m. Duomenys apie jį skelbti tik periodinėje spaudoje: ZABIELA, G. Surastas nežinomas piliakalnis Akmeniškioose. *Šilutės naujienos* (Šilutė), 2009 06 18, p. 8.

⁵⁸ *Mindaugo knyga*. Vilnius, 2005, p. 112.

⁵⁹ BATŪRA, R. Kur ieškoti XIII a. vidurio „Tviremet“. *Kraštotyra*. Vilnius, 1964, p. 116–130.

4 pav. Bumbulų piliakalnio planas

remet susiejusio su šalia Kražių esančiu Papilio piliakalniu, ilgą laiką didesnių bandymų ją tapatinti su koku nors piliakalniu nebuvo. Tik 2003 m. T. Baranauskas šios pilies pavadinimą interpretavo kaip asmenvardinį Tvirmantas ir galima jos vieta nurodė istorinėje Šiaulių žemėje esantį Kubilių (Kelmės r.) piliakalnį⁶⁰. Ieškant *Tviremet* vietos jaučiama didžiulė ją lokalizuoti padėsiančių argumentų stoka, tad abi šios pilies vietas kol kas galime laikyti hipotetinėmis.

⁶⁰ BARANAUSKAS, T. Lietuvos medinės pilys rašytinių šaltinių duomenimis. *Lietuvos archeologija*. Vilnius, 2003, t. 24, p. 64.

Galiausiai reikia paminėti patį neaiškiausią ir todėl vėliausiai kaip piliakalnį identifikuatą objektą Bumbuluose (Kelmės r.) (1 : III pav.). Čia apie 78x70 m dydžio keturkampis aukštumos kampas sutvirtintas trimis tiesiais pylimais ir tarp jų iškastais grioviais, šlaituose – net dviem terasomis (4 pav.), kas šiaip yra būdinga vėlyviems kariniams įtvirtinimams, dėl ko ši vieta anksčiau buvo skiriama XVI–XVIII a. gynybiniais įtvirtinimams⁶¹. Tačiau detalesnė šių įtvirtinimų analizė leido šalia pagrindinės aikštelės aptikti bent porą priešpilių, o visą piliakalnį pagal jo įrangą datuoti II tūkstantmečio pradžia. Aikštelėje rastos ir 3 smulkios lipdytos šukelės. Kas ir kada šį piliakalnį įrengė ir ar išvis suspėjo įrengti, – lieka neaišku.

Išvados

Kaip matome, XIII a. Žemaitijos piliakalniai ir XXI a. pradžios tyrinėtojams lieka labai menkai pažįstamu objektu. Tai lemia tiek menkas jų ištirtumo lygis, tiek ir kažkoks specifinis dar neatskleistas jų vaidmuo žemaičių visuomenės sąraigoje. Juk esant tam pačiam piliakalnių ištirtumo lygiui, duomenų apie XI–XII a. ir XIV a. yra gerokai daugiau nei apie aptariamą laikotarpį. Galbūt tai susiję ir su pačios archeologinės medžiagos datavimo netikslumu kalbant apie XIII a., ką galima pastebėti ir visoje Lietuvos archeologinėje medžiagoje. Šiuo atveju nesiimdami plėtoti pastarosios temos, galime tik paminėti tam tikrus Žemaitijos piliakalnių skirtumus nuo kitų Lietuvos vietų piliakalnių, kurių atsiradimas (ar gyvavimas?) gali būti siejamas su XIII a. Pirmiausia tai jau minėti dvigubi piliakalniai. Kitose Lietuvos vietose jų nėra arba šie piliakalniai yra visiškai iš kito laikotarpio – brūkšniuotosios keramikos kultūros.

Kitas skirtumas yra akivaizdžiai menkas XIII a. Žemaitijos piliakalnių tinklas. Aptiriamas regionas pasižymi vidutiniu piliakalnių tankiu, iš kurio eliminavus ankstyvesnius ir vėlyvesnius piliakalnius (deja, daugeliu atvejų tai galima padaryti tik remiantis išoriniais piliakalnių bruožais) jų lieka dar mažiau, tad šiandieną žemaičių piliakalniai yra garsūs labiau ne jų skaičiumi, o gamtinės sąrangos ir žodinės tradicijos apie juos išskirtinumu (pvz., Šatrija, Medvėgalis), kuris kartu ir dėl jų gana ryškių vėlyvų (XIV a.) bruožų šiuos piliakalnius daro kone etaloniniais Lietuvos piliakalniais. Gaila, kad jie tebėra neproporcingai menkai ištyrinėti archeologiškai.

Literatūra

- ALMONAITIS, Vytenis. Kaltinėnų kraštas XIV a. antroje pusėje – XV a. pradžioje. Šilalės kraštas, t. IX: Kaltinėnai. Vilnius, 2010, p. 88–128.
- BARANAUSKAS, Tomas; ZABIELA, Gintautas. Ceklis 1253 metais: istorinė-archeologinė analizė. Žemaičių istorijos virsmas. Vilnius, 2004, p. 9–55.
- BARANAUSKAS, Tomas. Lietuvos medinės pilys rašytinių šaltinių duomenimis. Lietuvos archeologija, t. 24. 2003, p. 57–106.
- BARONAS, Darius; MAČIULIS, Dangiras. Pilėnai ir Margiris: istorija ir tikrovė. Vilnius, 2010.
- BATŪRA, Romas. Kur ieškoti XIII a. vidurio „Tviremet“. Kraštotyra. Vilnius, 1964, p. 116–130.
- BAUBONIS, Zenonas; FEDIAJEVAS, Olegas; KAVALIAUSKAS, Antanas. Medvėgalio archeologinis kompleksas. Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2006 metais. Vilnius, 2007, p. 58–63.
- BAUBONIS, Zenonas; ZABIELA, Gintautas. Šilalės krašto piliakalnių atlasas. Vilnius, 2006.
- DAKANIS, Bronius. Kalniškių piliakalnis. Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2004 metais. Vilnius, 2006, p. 31.
- DAKANIS, Bronius; STRAZDAS, Arūnas. Paspasčio piliakalnio tyrinėjimai 1999 m. Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1998 ir 1999 metais. Vilnius, 2000, p. 90–91.
- GUDAVIČIUS, Edvardas. Gedimino pilies (Žemaitijoje), Pagraudės srities ir Paragaudžio vietovės problematika (1. Paragaudžio dvarų apylinkė ir jos teritorija XVII a. viduryje – XIX a. pradžioje), Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai. A serija. 1987, t. 3(100), p. 59–67; (2. Paragaudžio ir Ragaudų vietovardžiai XVI a. pabaigoje – XVII a. pradžioje), Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai. A serija. 1987, t. 4(101), p. 82–91; (3. Pagraudės sritis ir

⁶¹ Lietuvos TSR archeologijos atlasas. Vilnius, 1975, t. II, p. 192.

- Gedimino pilis Petro Dusburgiečio kronikos duomenimis). Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai. A serija. 1988, t. 1(102), p. 60–69.
- GUDAVIČIUS, Edvardas. Mindaugas. Vilnius, 1998.
- KARALIENĖ, Dalia. Pašatrijos piliakalnis ir papėdės gyvenvietė. Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2009 metais. Vilnius, 2010, p. 38–45.
- KASPERAVIČIUS, Stanislovas. Vembutų piliakalnis – kunigaikščio Vykinto pilis? Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2000 metais. Vilnius, 2002, p. 191–193.
- KRZYWICKI, Ludwik. Grodzisko Derbuckie na Żmudzi. Pamiętnik fizyograficzny, t. 21, sk. 5. Warszawa, 1913, s. 15–29.
- KRZYWICKI, Ludwik. Pilkalnia w Gabryeliszkach. Księga pamiątkowa celem 350-ej rocznicy założenia Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Warszawa, 1931, s. 175–190.
- KUZMICKAS, Algis; FEDIAJEVAS, Olegas. Molavėnų piliakalnių kompleksas. Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2009 metais. Vilnius, 2010, p. 45–48.
- KVEDARAVIČIUS, Mantas; PRANCKĖNAITĖ, Elena. Tvarkomų piliakalnių tyrinėjimai. Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2009 metais. Vilnius, 2010, p. 56–59.
- Lietuvos piliakalniai. Atlasas, t. I–III. Vilnius, 2005.
- Lietuvos TSR archeologijos atlasas, t. II. Vilnius, 1975.
- Mindaugo knyga. Istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių. Ats. red. A. DUBONIS. Vilnius, 2005.
- STRAZDAS, Arūnas. Daugėliškių piliakalnio žvalgomieji tyrinėjimai 1996 metais. Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 metais. Vilnius, 1998, p. 106–107.
- SVETIKAS, E. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės christianizacija XIV a. pab. – XV a., t. 1. Vilnius, 2009.
- ŠAPAITĖ, Audronė. Šaukštelio piliakalnis. Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2009 metais. Vilnius, 2010, p. 69–72.
- VALATKIENĖ, Laimutė; KARALIENĖ, Dalia. Vembutų piliakalnio aplinka. Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2003 metais. Vilnius, 2005, p. 54–56.
- VOLKAITĖ-KULIKAUSKIENĖ, Regina. Miniatiūrinių piliakalnių Lietuvoje klausimu. Iš lietuvių kultūros istorijos, t. 2. Vilnius, 1959, p. 125–137, 348–349.
- ZABIELA, Gintautas. Indijos piliakalnis. Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2008 metais. Vilnius, 2009, p. 88–89.
- ZABIELA, Gintautas. Kur buvo Sprudeikio valdos? Biržulio baseino kompleksinių tyrinėjimų dešimtmetis. Vilnius, 1987, p. 67–69.
- ZABIELA, Gintautas. Lietuvos piliakalniai: tyrinėjimų aspektas. Lietuvos archeologija, t. 24. Vilnius, 2003, p. 33–56.
- ZABIELA, Gintautas. Pilėnų pilies paieškos 1995 metais. Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1994 ir 1995 metais. Vilnius, 1996, p. 350–353.
- ZABIELA, Gintautas. Pūtvės pilis. Šilalės kraštas, t. VII: Šilalės valsčius. Vilnius, 2006, p. 72–79.
- ZABIELA, Gintautas. Surastas nežinomas piliakalnis Akmeniškiuose. Šilutės naujienos, 2009 06 18, p. 8.
- ZABIELA, Gintautas. Vedrių piliakalnis ir papėdės gyvenvietė 2005–2008 m. tyrinėjimų duomenimis. Šilalės kraštas, t. IX: Kaltinėnai. Vilnius, 2010, p. 78–87.
- ZABIELA, Gintautas. Laidosena pagoniškoje Lietuvoje. Lietuvos archeologija, t. 15. Vilnius, 1998, p. 351–379.
- ZABIELA, Gintautas. Lietuvos medinės pilys. Vilnius, 1995.
- ZABIELA, Gintautas. Molavėnų pirmasis piliakalnis. Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2005 metais. Vilnius, 2006, p. 49–51.
- ŽULKUS, Vladas. Nuo Platelių iki Lūksto. Kuršių ir žemaičių paribiai XII–XV amžiais. In Kultūrinio landšafto raida Žemaičių aukštumoje (Vilniaus dailės akademijos darbai, t. 34). Vilnius, 2004, p. 145–162.

THE SAMOGITIAN (ŽEMAITIJA) MOUNDS OF THE 13TH CENTURY

Gintautas Zabiela

Klaipėda University, Lithuania

Summary

The Samogitian mounds of the 13th c. can be considered to be a unique indicator of the political-economic development of the region; however, their studies to date have been relatively scanty. Out of approximately 180 Lithuanian mounds excavated in the ethnic territory of Samogitia, defined by the area of the spread of burial grounds with cremated burials typical of Samogitian tribes (Picture 1), merely 13 have been excavated before 2010 (picture 1:I). Although the acquaintanceship with Samogitian

mounds started as early as in the 19th c. (Tadeusz Dowgird), their most thorough exploration and excavations were completed in the early 20th c., i.e. a hundred years ago (Ludwik Krzywicki, excavations of Darbutai and Gabrieliškiai mounds in 1910–1911). Later on, just excavations of a small scale or in the eroded parts of mounds were carried out.

Chronologically, the mounds closest to the 13th c. were excavated in Darbutai, Indija, Molavėnai (two mounds) and in Padievaitis (all of them dating back to the 14th c.) No findings related to the castles on the mound were found, therefore, archaeological excavations did not specify their chronology. In Pažvarkulis, something else but not the mound was explored. Other mounds that were excavated (Gabrieliškės, Kalniškiai, Paspastis) belong to an earlier period and date back to the 1st millennium.

The three excavated mounds could be related to wooden castles that stood on them in the 13th c., however, their chronology is witnessed by the looks of the mounds and their development, but not archaeological findings. In Daugėliškiai mound (Raseiniai district), a hole up to 20 cm in depth in the destroyed rampart was excavated by Arūnas Strazdas in 1996. When in 1996 Gintautas Zabiela explored an area of 305,5m² in the remains of Vedriai mound (Šilalė district), strongly washed off by the Akmena River, he discovered just the remnants and findings of the fortifications of the early 1st millennium to the 11th c. In 2009, Audronė Šapaitė in Šaukštelis mound (Telšiai district) excavated an area of 30m² and discovered merely stone pavements, clay plaster, charcoal, and small bones dating back to the early 2nd millennium. In 2009, during the excavation of Šatrija mound that must have belonged to the Curonians in the early 2nd millennium, the cultural layers have also not been found, although the mound dates back to the 5th – 14th c.

To date the mound, one can use the data of research into the settlements at its foot that are always related to the mound. They were researched in 6 cases (Picture 1: II), and in Medvėgalis and Vembūtai, the settlements alone were researched. In both cases, just the findings of a rather wide chronology (the 1st millennium to the 15th c.) were discovered, mostly ceramics.

The scanty archaeological data about the Samogitian mounds of the 13th c. in two cases can be supplemented by the information from historical sources. In 1259, the Livonian Order erected the Georgenburg Castle on St. George Hill, opposite which Samogitians later erected their own castle (with no name given), and thus blocked the former. After the defeat in the battle of Durbe in 1260, the garrison of the castle withdrew to Klaipėda, and therefore the castle blocking lost its significance. Although to date the location of the Georgenburg Castle has not been agreed upon, it should be looked for among more or less contemporaneous mound pairs in Samogitia; we find as many as seven of them (Picture 1: IV). The most likely location of the Georgenburg castle and the one that blocked it seems to be the village of Vilku Laukas (Šilalė district), on the left bank of the Jura River (Picture 3), in which the Kuplė mound should be related to Georgenburg, and the Veringa mound to the blocking castle. In the description of the mid-13th c. internal wars of Lithuanian Great Duke Mindaugas in Samogitia, the castle of Vykintas named Tviremet has not been localized, and historians strongly disagree about the possible location. The Bumbulai mound (Kelme district, Picture 4) remains unclear, although due to its appearance it was previously attached to the defensive fortification of the 16th to the 18th c.

The Samogitian mounds of the 13th c. are still little known to the researchers of the early 21st c., which is accounted for by the scantiness of research into them and by some specific, still undisclosed, role they played in the structure of the Samogitian community. Simultaneously, an obviously poor network of the Samogitian mounds of the 13th c. should be noted, although Samogitia is characterized by a medium density of mounds and by rather famous mounds that in a way represent all the mounds of Lithuania.